

G. P. Weishaupt

Apostolicam actuositatem

Het decreet van het Tweede Vaticaans Concilie over het apostolaat van de leken

1. Inleiding

In de Handeling der Apostelen bericht Lucas over de ontmoeting tussen Paulus en het uit Rome afkomstige echtpaar Priscila (ook Priska genoemd) en Aquila in de Griekse stad Corinthe. Daar heeft zich het echtpaar na zijn verbanning uit Rome onder keizer Claudius in het jaar 49 n. Chr. gevestigd. Zoals Paulus waren ze van beroep tentenmakers (Hand 18, 2-4). Samen met Paulus voeren ze naar Efesus. Daar in de synagoge leerden ze een Jood die Apollos heette kennen, die daar als leraar over Jezus vertelde. Maar hij was nog niet gedoopt. Hij kende enkel de doop van Johannes. Daarom namen Priscilla en Aquila hem bij zich op in huis en legden hem de weg van God nog precieser uit (Hand 18. 26).

Priscilla en Aquila verkondigden dus het Evangelie. We kunnen aannemen dat de Jood Apollos niet de enige geweest is, die door hen onderwezen werd. Aan het einde van zijn eerste brief aan de Corinthiërs, die hij vanuit Efese geschreven heeft, bericht Paulus over hun „huiscgemeente“ (1 Cor 16, 19). Het ijverige echtpaar heeft, naar men kan aannemen, een eigen groep om zich heen geschaard, die regelmatig bij elkaar kwam voor gebed en onderwijs. Het was een soort kerkelijke gemeenschap in het klein. Want nadat de christenen zich steeds meer van de Joden hebben afgesplitst, konden ze niet meer in de synagogen leren, bidden en eucharistie vieren. Daarom kwamen ze in de eigen huizen bij elkaar.

Priscilla en Aquila zijn het eerste met naam bekende echtpaar dat zich op deze manier voor de „verbreiding van het Rijk van Christus ... tot verheerlijking van God de Vader“ en het deelachtig maken van de „heilbrengende verlossing“ (AA, 1) ingezet heeft.¹

Paulus noemt in zijn groet in het 16de hoofdstuk van zijn brief aan de Romeinen Priska en Aquila uitdrukkelijk en noemt hen daar zijn „medewerkers“ (Rom 16, 3 v.; Grieks: *synergoi*). Blijkbaar was het echtpaar op dat moment weer in Rome teruggekeerd en verbleef daar

¹ Met deze woorden omschrijft *Apostolicam actuositatem*, het decreet van Vaticanum II over het lekenapostolaat, met beroep op Paus Pius XI, wat het onder apostolaat verstaat. De teksten van het decreet zijn in hun Nederlandse vertaling te vinden op <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=653>.

voor een bepaalde tijd. In elk geval is duidelijk, dat Priscilla en Aquila in hoog aanzien stonden bij Paulus en de vroege christelijke gemeenten. Paulus preees hen als twee belangrijke medewerkers in zijn missie. Ofschoon beide medewerkers niet tot het ambt van apostel zoals Paulus en de overige apostelen geroepen waren, hebben zij zich toch als vurige verkondigers van het Evangelie verdienstig gemaakt. Zij deden met grote ijver dat, wat wij tegenwoordig „apostolaat van de leken” noemen.

2. De leek

2.1 De leek op de vooravond van het Concilie

Het Tweede Vaticaans Concilie, door Paus Johannes XXIII met zijn toespraak *Gaudet Mater Ecclesiae* op 11 oktober 1962 geopend, heeft de eigen waarde en roeping van de leek in de Kerk uitdrukkelijk onderstreept. Paus Johannes XXIII wilde geen dogmatisch concilie, doch een pastoraal concilie, d.w.z. een concilie dat de overgeleverde leer (*depositum fidei*) positief zonder veroordelingen zou uitleggen, de dialoog met de niet katholieke christenen zou zoeken en de Kerk dichterbij de moderne tijd zou brengen. Het doel van het concilie was het de Kerk door een *aggiornamento* („bij de dag brengen” van de Kerk) te vernieuwen. Het middel voor dit doel was een *ressourcement*, d.w.z. een opnieuw putten uit de bronnen van de Heilige Schrift en de 2000-jarige traditie van de Kerk. In het onderkennen van de „tekenen des tijds” (*signa temporum*; GS, 4 en 11) zou de onveranderlijke geloofsleer van de Kerk dichterbij de moderne mens gebracht worden. Dit veronderstelde een zich keren naar de wereld toe, waarmee de Kerk in dialoog zou treden. Het „bij de dag brengen” (*aggiornamento*) van de Kerk betekende geen breuk met de traditie, doch werd als een expressie van de blijvende vitaliteit van het geloof gezien. Het geloof moet immers steeds weer opnieuw naargelang de wisselende levensomstandigheden, waarin de mensen leven, verwoord en beleefd worden. *Aggiornamento* wordt verkeerd begrepen, als men eronder een aanpassing van het geloof aan de smaak van de tijd, de mode, verstaat, gedictieerd door de publieke mening.² In die zin verstonden de vaders van het Concilie het „bij de dag brengen” van de

² “Il Cristianesimo è un albero che è, per così dire, in perenne «aurora», è sempre giovane. E questa attualità, questo «aggiornamento» non significa rottura con la tradizione, ma ne esprime la continua vitalità; non significa ridurre la fede, abbassandola alla moda dei tempi, al metro di ciò che ci piace, a ciò che piace all’opinione pubblica, ma è il contrario: esattamente come fecero i Padri conciliari, dobbiamo portare l’«oggi» che viviamo alla misura dell’evento cristiano, dobbiamo portare l’«oggi» del nostro tempo nell’«oggi» di Dio.” Aus der Ansprache Papst Benedikts XVI. vom 12. Oktober 2012 n die Teilnehmer des Zweiten Vatikanischen Konils, in: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2012/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20121012_vescovi-concilio_it.html .

Kerk zeker niet. Paus Paulus VI heeft het pastoraal-ecumenische karakter van het Concilie nog eens in zijn openingstoespraak aan het begin van de tweede zittingsperiode van deze grote kerkvergadering op 29 september 1963 beklemtoond. Op 8 december 1965 werd het Concilie plechtig gesloten.

50 jaar geleden vergaderde het Concilie van oktober 1962 tot december 1965. Tijdens deze drie jaar zijn 16 documenten uitgevaardigd en gepubliceerd: vier constituties, negen decreten en drie verklaringen. Paus Benedictus XVI heeft bij gelegenheid van het 50-jarig jubileum herhaaldelijk opgeroepen de teksten van het Concilie te lezen. Want alleen voor wie de teksten ook daadwerkelijk kent, dus de letter van de documenten, wordt ook de „geest van het Concilie“ en de intentie van de vaders van het Concilie inzichtelijk.³ De studie dus van de teksten van het Concilie zijn de noodzakelijke voorwaarde voor de interpretatie en de toepassing van het Tweede Vaticaans Concilie. Een van de teksten en hun wordingsgeschiedenis los gemaakte „geest van het Concilie“ bestaat niet. Enkel in de teksten zelf kunnen we de authentieke geest, die de vaders van het Concilie bezielde, herkennen.

Een bijzonder aandachtsveld van het Tweede Vaticaans Concilie waren de leken in de Kerk. Het was de concilievaarders er om te doen, om - tegen de achtergrond van de reeds vele decennia's sinds de 19de eeuw geconstateerde inzet van leken in kerk en samenleving - hun positie in de Kerk te erkennen en hun apostolaat voor de zending van de Kerk in de wereld van vandaag vruchtbaarder te maken.

Sedert onheugelijke tijden hebben leken - hetzij als individu hetzij in verenigingen - zich voor de verbreiding en de vernieuwing van het geloof en voor de werken der liefde ingezet.⁴ Aan het begin van een universeel - niet slechts clerici en religieuzen omvattend - apostolaat van de Kerk staat de heilige Vincentius Palotti (1795 tot 1850), die Pius XI. een „voorbeeld van de „Katholieke Actie“ noemde. In de 19de eeuw ontstond een katholieke verenigingsbeweging (Piusverenigingen, Kolpingsverenigingen), die in de geest van het Evangelie de maatschappelijke en kerkelijke taken

³ Vgl. Benedikt XVI., Homilie in St. Peter in Rom am 11. Oktober 2012, in: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20121011_anno-fede_it.html. "Ma affinché questa spinta interiore alla nuova evangelizzazione non rimanga soltanto ideale e non pecchi di confusione, occorre che essa si appoggi ad una base concreta e precisa, e questa base sono i documenti del Concilio Vaticano II. nei quali essa ha trovato espressione. Per questo ho più volte insistito sulla necessità di ritornare, per così dire, alla «lettera» del Concilio – cioè ai suoi testi – per trovarne l'autentico spirito, e ho ripetuto che la vera eredità del Vaticano II si trova in essi."

⁴ Die volgende feiten zijn uitgewerkt door Guido Bausenhardt, "Theologischer Kommentar zum Dekret über das Apostolat der Laien Apostolicam actuositatem", in: *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Bd. 4, Freiburg, 1-123, hier besonders 11-32.

met name in het toen begonnen industrietijdperk op zich nam. Paus Leo XIII en de volgende Pius-Pausen hebben naar vermogen het apostolaat van leken bevorderd. „Sinds het begin van de 20ste eeuw ontstaan in de Kerk nieuwe vormen van geestelijk leven: spritualiteiten van een bewust ja jegens de werkelijkheid, jegens het alledaagse leven van de desbetreffende leefwereld ...“⁵. Als voorbeelden kunnen hier vermeld worden de „Schönstatt-Bewegung“ (1914) in Duitsland, de „Legio Mariae“ (1921) in Ierland en het „Opus Dei“ (1928) in Spanje. In de kontekst van een groeiend kerkelijk zelfbewustzijn van de leek en de problematiek van de positie van de christenen in een steeds meer geseclariseerde cultuur en maatschappij zijn het de seculiere instituten, dus „godsdienstige groepen, die zich als ‚ordens in de wereld‘ zien en die hun ‚roeping tot een leven volgens de evangelische raden‘ als verplichtend beschouwen. „Hun leden treden niet uit hun beroep en hun alledaagse plichten en levensomstandigheden“, maar begrijpen „hun levensvorm als een zuurdesem“, „die zo dichtbij en enkel in een inwendige afstand tot de seculiere wereld deze van binnen uit proberen te veranderen“.⁶

Onder Pius XI. werd de zgn. „Katholiek Actie“ in de jaren 20 van de laatste eeuw officieel door de Kerk erkend. Met deze erkenning streefde de Paus naar een wereldwijde organisatie van het lekenapostolaat. Alle bestaande lekenverenigingen zouden onder deze internationale organisatie, die in Italië haar uitgangspunt genomen had, samengevat worden en met de geestelijke ambtsdragers samenwerken.

Gezien deze gegroeide betekenis van de leek in Kerk en maatschappij ging ook de theologie zich intensiever met de leek bezighouden. In het kader van de clericalisering van de Kerk die in de Middeleeuwen was begonnen, en de daarop volgende controverstheologische discussie in de tijd van na de Reformatie kam de leek in de theologie nauwelijks aan bod. De studie van de bijbel, de kerkvaders en de documenten van het kerkelijk leergezag leidden tot een herontdekking van de leek. Baanbrekend voor een positieve theologische visie op de leek werd van de kant van het leergezag de encycliek *Mystici Corporis* van Pius XII, gepubliceerd in 1943, en van de kant van de theologie de werken van de Fransman Yves M.-J. Congars OP, de Belg Gérard Philips en de Duitsers Hans Urs von Balthasar en Alfons Auer. Met name op basis van de kerkvaders en de positie van de leek in de eerste eeuwen na Christus wordt de leek op een positief fundament geplaatst. Het is theologisch niet juist de leek te reduceren tot een ondeskundige, die zijn vak niet kent. „Het begrip ‚leek‘ in de zin van een ondeskundige man of een

⁵ Guido Bausenhardt, „Theologischer Kommentar“, 14.

⁶ Guido Bausenhardt, „Theologischer Kommentar“, 16 f..

ondeskundige vrouw is eigenlijk volkomen ongeschikt om de existentie aan te tonen, die door het doopsel en het vormsel grondgelegd wordt⁷.

Dat het „uur van de leek“ in de jaren na de Tweede Wereldoorlog was aangebroken en dat de Kerk deze ontwikkeling als „teken des tijds“ heeft herkend, daarvan geven twee wereldcongressen voor het lekenapostolaat blijk. Deze vonden in de jaren 50 in Rome plaats, dus enkele jaren vóór de afkondiging van het Tweede Vaticaans Concilie in 1959 door Paus Johannes XXIII. Op het eerste congress (7 tot 14 oktober 1951) werd o.a. gesproken over „de spirituele wortels van het lekenapostolaat alsmede de uitdagingen door de sociale vragen. Niet ten laatste werden de gebreken van een theologie van de leek en hun bijzondere plaats duidelijk. Dit leidde ertoe, dat men zich intensiever theologisch met de leek ging bezighouden“. Op het tweede congres (5 tot 13 oktober 1957) kon dan een positieve visie van de leek uitgewerkt worden. In de slotresolutie van dit congres werden de leken „als leden van de Kerk, als Volk van God op weg, opgeroepen om met de hiërarchie samen te werken in de vervulling van de opdracht van de Kerk, die op aarde het verlossingswerk van Christus voortzet“. De leek zou op grond van zijn bestaan temidden van de wereld de plicht toekomen „om de waarden die in de kiem in de schepping zijn grondgelegd te ontplooien door de zorgen van alle mensen te delen, teneinde het hele menselijk leven met de geopenbaarde heilsboodschap te doordringen“⁸. In deze woorden klinken reeds de uitspraken door, die later het Tweede Vaticaans Concilie officieel kerkelijk zou verdiepen.

De hier in grote lijnen geschetste ontwikkeling in de recentere kerkgeschiedenis omtrent de leken in de Kerk bepaalde het kerkelijk-maatschappelijke beeld van de leek op de vooravond van het Tweede Vaticaans Concilie. De Kerk in de wereld van vandaag te plaatsen was een kerngedachte van het Concilie. Het lag voor de hand om in dit kader aan de leek een centrale, wezenlijke rol toe te kennen. Dit is de reden waarom de leek bijzondere aandacht krijgt door de Vaders van het Concilie. Het 50-jarige conciliejubileum is voor mij aanleiding in deze inleiding de uitspraken van het Tweede Vaticaans Concilie over de leek samenvattend voor te stellen. Het doel dat ik daarbij heb is de geest van het Concilie betreffende de leek en zijn roeping in de kerk te verduidelijken.

⁷ Ruldof Voderholzer, Bruch oder Kontinuität? Zur Hermeneutik des II. Vatikanischen Konzils (Vortrag auf der Festakademie anlässlich des 50. Jahrestages der Eröffnung des II. Vatikanischen Konzils am 12. Oktober 2012 in Passau), Hrsg. Bischöfliches Seelsorgeamt Passau, Diözesanes Zentrum für Liturgische Bildung DZLB Passau, 21.

⁸ Geciteerd naar Guido Busenhardt, „Theologischer Kommentar“, 26.

2.2 Der leek in de teksten van het Tweede Vaticaans Concilie

Weliswaar heeft het Tweede Vaticaans Concilie geen eigen document over de leek als zodanig uitgevaardigd – in tegenstelling tot de bisschoppen en de priesters, aan wie telkens een eigen document is gewijd alsmede een document over de priesteropleiding⁹ –, toch is het Tweede Vaticaans Concilie tot nu toe het enige Concilie in de kerkgeschiedenis geweest dat zich uitvoerig met de leek bezighield. In de teksten van het Concilie komt de leek in diverse documenten voor, steeds echter uiteraard in een andere context, zo bv. in de constitutie over de liturgie *Sacrosanctum Concilium*, de dogmatische constitutie over de openbaring *Dei Verbum* of de pastorale constitutie *Gaudium et spes*. Een theologie over de leek, tenminste in beginsel, op basis van theologische en leerstellige uitspraken van vóór het Tweede Vaticaans Concilie (zie boven) vinden wij in het vierde hoofdstuk van de constitutie over de Kerk *Lumen gentium*, het belangrijkste document van het Concilie, van waaruit alle andere teksten moeten worden geïnterpreteerd en aan dat alle teksten gerelateerd dienen te worden, dus ook het decreet over de leken *Apostolicam actuositatem*.

In artikel 30 t/m 38 spreekt *Lumen gentium* uitsluitend en uitdrukkelijk over de leek. Reeds aan het begin van artikel 30 onderstrepen de concilievaders dat de leken evenals de clerici en de religieuzen deel uitmaken van het Volk van God, waarin zij door het doopsel binnentreden. Derhalve zijn de leken niet slechts adressanten van de verkondiging en heiliging van de Kerk, maar ook subject, dus zelf dragers van de door Christus aan de Kerk toevertrouwde zendingsofdrachten. De gewijde herders van de Kerk – bisschoppen, priesters, diakens – „weten immers“ – aldus de concilievaders – „dat zij niet door Christus zijn geroepen om alléén heel de heilszending van de Kerk voor de wereld op zich te nemen, maar dat zij de verheven taak hebben, de gelovigen zó te leiden en zich zulk een oordeel te vormen over hun bediening en geestelijke gaven, dat allen, op hun eigen wijze, eensgezind kunnen samenwerken tot het gemeenschappelijk doel“ (LG, 30). Het beeld van de Kerk als het mystieke lichaam van Christus, zoals wij dit uit de brieven van Paulus en de encycliek *Mystici Corporis* van Paus Pius XII kennen, nemen de vaders van het Concilie over. Zij herinneren eraan dat elk lid aan dit lichaam, dus clerici en leken, op zijn wijze deel heeft aan de opbouw van de Kerk, het lichaam van Christus (LG, 30). Priscilla en Aquila, het uit Rome afkomstige echtpaar, zijn als het ware – naast andere personen – het bijbelse voorbeeld van leken die in de Kerk betrokken zijn bij de verkondiging van het Evangelie. Samen met de representanten van het apostelambt

⁹ Vgl. das Dekret über die Bischöfe *Christus Dominus* und das Dekret über die Priester *Presbyterium Ordinis*. Das Dekret über die Priesterausbildung trägt den Titel *Optatam totius*.

verbreiden zij door woord en daad "ter ere van God de Vader de heerschappij van Christus over de ganse aarde". Ze maken aldus alle mensen deelachtig aan de heilbrengende verlossing. Door hen zal de gehele wereld op Christus gericht worden (AA, 2).

Voordat we *Apostolicam actuositatem*, het decreet over het apostolaat van leken, zelf laten spreken, zal ik eerst enkele theologische krachtlijnen over de leek volgens *Lumen gentium* kort onder woorden brengen. Wat zegt het Concilie over de leek als zodanig? Het antwoord erop zegt iets over de identiteit van de leek. Deze identiteit, dus het wezen van de leek, is het theologische beginsel voor een apostolaat van de leek in de Kerk, dat in het decreet *Apostolicam actuositatem* door het hoogste leergezag van de Kerk uitgewerkt werd.

In artikel 31 van de constitutie over de Kerk hanteren de concilievaarders een positief begrip van de leek. Leken zijn christengelovigen (*christifideles*) en horen net als de clerici en de religieuzen tot het Volk van God. Anders dan de clerici ontvangen zij geen wijding. Hun „wijding“ is het doopsel, waardoor zij „in Christus ...ingelijfd, Gods volk zijn geworden en op hun eigen wijze deelachtig zijn aan de priesterlijke, profetische en koninklijke taak van Christus, en zo, ieder volgens zijn eigen aandeel, de zending van heel het christenvolk in de Kerk en in de wereld uitoefenen“ (LG, 31). Het reeds bij de Kerkvaders erkende drievoudige ambt van Christus, waardoor de heiliging (priesterlijk ambt), de verkondiging (profetisch ambt) en de leiding (koninklijk ambt) van het Volk van God bewerkstelligd wordt, komt ook aan de leken toe op grond van het doopsel. Toch nemen de leken op een andere wijze (*suo modo*) aan dit drievoudige ambt van Christus deel dan de gewijde ambtsdragers. Bisschoppen en priesters vertegenwoordigen krachtens hun bijzondere wijding Christus als hoofd van de Kerk. In tegenstelling tot de leken zijn de gewijde ambtsdragers derhalve tot het *heilig* dienstwerk (*sacrum ministerium*) in de Kerk bijzonder geroepen, ofschoon ook wereldlijke taken voor de clerici niet uitgesloten zijn. Desalnietemin benadrukt het Concilie dat het "wereldkarakter" specifiek aan de leken "op bijzondere wijze" eigen is. Daarom is het juist hun specifieke taak "krachtens hun eigen roeping ... het koninkrijk Gods te zoeken door zich met het tijdelijke (!) bezig te houden en hierover volgens Gods wil te beschikken. Zij leven in de wereld, d.w.z. in al die verschillende plichten en werkzaamheden van de wereld en in de dagelijkse beslommingen van het gezinsleven en het maatschappelijk leven, die het patroon uitmaken van hun bestaan. Daar worden zij door God geroepen om door de uitoefening van hun eigen taak in de geest van het Evangelie de wereld te helpen heiligen van binnen uit, als een zuurdeeg, en zo Christus aan anderen te tonen vooral door het

getuigenis van hun leven, door hun geloof, hoop en liefde. Zij hebben de bijzondere opdracht om al het tijdelijke, waarmee zij zo nauw verbonden zijn, zó te belichten en te oriënteren, dat alles zich voortdurend ontwikkelt en groeit volgens Christus' wil en strekt tot lof van de Schepper en Verlosser" (LG, 31). De theologische basis voor dit aan de leken specifiek toekomende "wereldkarakter" is het sacrament van het doopsel en, zoals het decreet over het lekenapostolaat eraan toevoegt, het sacrament van het vormsel. Door beide sacramenten ontvangt de leek zijn identiteit, zijn 'wijding" en de aan hem eigen zending in de Kerk.

Op grond van zijn roeping door God en op grond van de gemeenschap met Christus, die in het doopsel sacramenteel tot stand gekomen is, versterkt door de Heilige Geest in het sacrament van het vormsel, heeft de leek zijn zending, zijn apostolaat niet te danken aan de kerkelijke hiërarchie, maar rechtstreeks aan Christus zelf, ofschoon bemiddeld door de Kerk (AA, 3). Aan de kerkelijke hiërarchie komt het toe, "zó te leiden en zich zulk een oordeel te vormen over hun bediening en geestelijke gaven, dat allen, op hun eigen wijze, eensgezind kunnen samenwerken tot het gemeenschappelijk doel" (LG, 30). Het Concilie ziet dus een voornamelijke taak van het pastorale handelen van de gewijde ambstdragers in een toerusting van de leken, opdat zij zelf missionair in de Kerk kunnen werken, en wel in samenwerking met de hiërarchie. Aan deze komt het toe de echtheid van de charisma van de leken te toetsen en deze genadegaven te bevorderen. Daarenboven legt het Concilie de nadruk erop, dat er in de Kerk een verscheidenheid van diensten bestaat – namelijk die van de gewijde ambtdrager, de hiërarchie, - en die van de leken. Deze verscheidenheid houdt geen tegenstelling in, maar een aanvulling. Clerici en leken ondersteunen elkaar in de eenheid van de zending van de Kerk (AA, 6 ivm LG, 10).

Aan de leken komt dus met betrekking tot de clerici wezenlijk een "wereldkarakter" (*indoles saecularis*, vgl. LG, 310) toe. Hun zending richt zich op de vele terreinen van het dagelijkse leven. Daar zullen zij van Christus getuigenis afleggen, ofschoon hun zending niet uitsluitend tot de wereld beperkt is. De kerkelijke hiërarchie kan hun daarenboven ook een actieve zending in de kerkelijke diensten van de verkondiging, de heiliging en de leiding toevertrouwen. Toch blijft het "wereldkarakter" het specifieke kenmerk van de leken en hun zending. Want de zending van de Kerk richt zich niet slechts op het heil der mensen, dat het voornamelijk doel is van de door de geestelijke ambstdragers bemiddelde verlossingsgenaden in verkondiging en heiliging, d.w.z. door woord en sacrament, maar ook op de opbouw van de gehele tijdelijke orde. Het heil van de mensen en de opbouw van de wereld naar Christus toe zijn de

twee hoofddoelen van de kerkelijke zending. Aldus lezen we in artikel 5 van *Apostolicam actuositatem*: "Terwijl het verlossingswerk van Christus van nature gericht is op het heil van de mensen, omvat het tevens de opbouw van de hele tijdelijke orde. Daarom is de zending van de Kerk: niet alleen de boodschap en de genade van Christus te brengen aan de mensen, maar ook de orde van het tijdelijke te bezielen en te vervolmaken met de geest van het Evangelie. Bijgevolg oefenen de leken, bij het vervullen van deze zending van de Kerk, hun apostolaat uit zowel in de Kerk als in de wereld, zowel in de geestelijke orde als in de tijdelijke; ofschoon deze twee van elkaar zijn onderscheiden, zijn ze toch in het éne plan Gods zo nauw met elkaar verbonden, dat God zelf de bedoeling heeft, in Christus de gehele wereld weer samen te brengen tot een nieuwe schepping, in eerste begin hier op aarde en op volmaakte wijze aan het eind der tijden. De leek, die tegelijkertijd gelovige is en burger van deze wereld, moet zich op beide gebieden voortdurend laten leiden door het éne christelijke bewustzijn" (AA, 5).

In dit artikel pleiten de concilievaders dus voor een brede begripsinhoud betreffende het apostolaat. Dit omvat zowel de specifiek geestelijke als ook – en dit geldt bijzonder met het oog op het wereldkarakter van de leken – de tijdelijke dingen. Het Concilie ziet juist in dit tijdelijk-wereldlijke bereik het specifieke terrein van de leken en hun apostolaat. De concilievader doelen daarbij op de verscheidene levensterreinen, waarin juist de leek zijn aan hem eigen missionaire taak vervult: huwelijk en gezin, cultuur, kunst en wetenschap, de beroepswereld, de politiek enz..

3. De inhoud van *Apostolicam actuositatem*

Apostolicam actuositatem is een concrete toepassing van de theologische principes over de leek, die in de constitutie over de Kerk *Lumen gentium* in de genoemde artikelen 31 t/m 38, wier krachtlijnen ik heb uitgelegd, worden uiteengezet. In de bespreking van de concrete toepassing in het decreet *Apostolicam actuositatem* beperk ik mij tot de afzonderlijke terreinen van het apostolaat, dus het missionaire werkveld van de leken en de relatie van het lekenapostolaat tot de hiërarchie van de Kerk. De tekst van het decreet behandelt daarenboven nog diverse vormen van het apostolaat. Voordat ik de concrete terreinen van het apostolaat bespreek, is het nuttig om vooraf een kort overzicht over opbouw en inhoud van *Apostolicam actuositatem* te geven.

Het document omvat zes hoofdstukken, voorafgegaan door een woordje vooraf (*Prooemium*). Het eerste hoofdstuk roept de theologische principes van *Lumen gentium* over de leek in herinnering en spreekt nog eens algemeen over de roeping van de leken tot het apostolaat (*De vocatio laicorum ad apostolatum*). In het tweede hoofdstuk komen de toestellingen van het apostolaat aan bod (*De finibus assequendis*), die al genoemd zijn, namelijk evangelisatie en heiliging, opbouw van de tijdelijke orde en de karitatieve werken. Een belangrijk onderwerp wordt in het centrale derde hoofdstuk besproken, namelijk de verschillende bereiken van het apostolaat (*De variis apostolatus campis*). Genoemd worden de kerkelijke gemeenschappen (parochie, diocees, interdiocesane en internationale gemeenschappen), huwelijk en gezin, de jeugd, de verschillende sociale milieus en het internationale leven. Zij zijn centrale missieterreinen van het lekenapostolaat. In de volgende hoofdstukken komen de verscheidene vormen van het apostolaat ter sprake (*De variis apostolatus modis*), waarmee het apostolaat van het individu en het apostolaat in gemeenschap, dus met name door middel van verenigingen, bedoeld wordt. Voorts wordt aandacht besteed aan de ordening van het apostolaat, d.w.z. haar relatie tot de universele Kerk en de relatie tot de hiërarchie (*De ordine servando*). Tenslotte volgt nog een kort betoog over de vorming tot het apostolaat (*De formatione ad apostolatum*).

3.1 Verschillene terreinen van het lekenapostolaat

Het decreet *Apostolicam actuositatem* vermeldt in het derde hoofdstuk, dat de titel draagt "De variis apostolatus campis"- over de verschillende terreinen van het apostolaat - in de artikelen 9 t/m 14 de verschillende terreinen van het leven, waarin de leken hun eigen door Christus ontvangen zending in praktijk brengen. In het inleidende artikel 9 worden zij kort, ofschoon niet uitputtend, genoemd: de kerkelijke gemeenschappen, de gezinnen, de jeugd en de sociale milieus alsmede het nationale en internationale leven. Je zou hier nog kunnen aanvullen de terreinen werkplaats, cultuur, vrijheid, economie en politiek, zoals het ook enkele ontwerp teksten van het decreet voorzien hebben.¹⁰ Tevens benadrukt het document de "tekenen des tijds" herkenkend (vgl. de encycliek *Pacem in terris* van 1963 van Paus Johannes XXIII) de actieve functie van de vrouwen in het maatschappelijk leven. Deze omstandigheid zou de reden zijn voor een intensievere deelname van de vrouw in de diverse terreinen van het apostolaat.

¹⁰ Vgl. Guido Bausenhardt, "Theologischer Kommentar", 68.

3.1.1 Kerkelijke gemeenschappen (AA, 10)

Met verwijzing naar het echtpaar Priscilla en Aquila drukken de concilievaders hun waardering uit voor de apostolische inzet van de leken. "Want leken met een echte apostolische geest, zoals de mannen en vrouwen waren, die Paulus bij de prediking van het Evangelie hielpen (vgl. *Apg 18,18.26; Röm 16,3*) vullen het tekort van hun broeders aan en geven nieuwe bezieling aan de herders en aan de andere leden van het volk Gods (vgl. *1 Cor 16,17-18*)". Zonder de medewerking van leken aan de zending van de Kerk zou het apostolaat van de gewijde ambtsdragers, van de herders dus, "meestal ... niet met volledig succes kunnen (worden) uit(ge)oefen(d)".

De leken worden dus – naar het voorbeeld van de medewerkers en medewerksters van de Apostel Paulus – als noodzakelijke medewerkers van de geestelijke herders gezien. "Want gesterkt door een actieve deelname aan het liturgisch leven van hun eigen gemeenschap, werken zij" – de leken – "ijverig mee aan haar apostolaatsarbeid; zij brengen mensen tot de Kerk, die misschien ver van haar verwijderd leven; zij spelen, vooral door catechetisch onderricht, een grote rol bij het doorgeven van Gods woord; door de inzet van hun deskundigheid helpen zij mee om de zielzorg en ook de administratie van de kerkelijke goederen doelmatiger in te richten."

De taken van heiliging, verkondiging en leiding oefenen de leken hoofdzakelijk binnen de structuren van een parochie en een diocees uit. Het zijn gemeenschappen geschaard rond hun pastoor ofwel bisschop. De concilievaders bemoedigen de leken om zich in de parochies met hun gaven (charisma) in te zetten en nauw met de gewijde ambtsdragers samen te werken in verkondiging, heiliging en leiding. Op de relatie tot de gewijde ambtsdragers en de ordening van deze samenwerking gaat het decreet later nader in. Bovendien moeten de leken "hun eigen problemen en die van de wereld en de vragen, die het heil van de mensen betreffen, onder de aandacht brengen van de kerkgemeenschap om deze in gezamenlijk overleg te bestuderen en op te lossen. Zij moeten tenslotte ieder apostolisch en missionair initiatief van hun eigen kerkgemeenschap naar vermogen steunen."

Daarnaast roepen de concilievaders de diocesen (bisdommen), wier kleinste cel de parochie is, en interparochiële en interdiocesane structuren als werkvelden voor het lekenapostolaat in herinnering. Dit apostolaat kan zich ook op nationaal en internationaal vlak uitbreiden. In dit verband mag

de inzet voor de missielanden niet vergeten worden. Leken "moeten zorg hebben voor de belangen van het volk Gods over heel de wereld. Vooral moeten zij hart hebben voor het missiewerk door het verlenen van stoffelijke en ook van persoonlijke hulp. Want het is voor de christenen een plicht en een eer, aan God een gedeelte terug te geven van de goederen, die zij van Hem ontvangen."

3.1.2 Huwelijk en gezin (AA, 11)

Huwelijk en gezin zijn een ander en zeker heel belangrijk terrein van het lekenapostolaat. Het apostolaat van het huwelijk heeft een unieke betekenis voor Kerk, beklemtonen de concilievaders. Het eerst zijn daarbij de echtgenoten voor elkaar en voor hun kinderen getuigen van het geloof. Geloofsopvoeding begint in het ouderlijk huis door vader en moeder. "De christelijke echtgenoten zijn voor elkaar, voor hun kinderen en hun andere huisgenoten werktuigen van de genade en getuigen van het geloof. Voor hun kinderen zijn zij de eerst aangewezenen om hun het geloof te verkondigen en hen daarin op te voeden. Door woord en voorbeeld vormen zij hen tot een christelijk en apostolisch leven; bij de keuze van hun levensstaat staan zij hen met wijsheid ter zijde en als zij bij hen een geestelijke roeping (*vocationem sacram*) menen te ontdekken, zullen zij deze met alle zorg omgeven." Centrale aspecten van het apostolaat der echtgenoten zijn volgens het Concilie hun levendig getuigenis voor de onontbindbaarheid en heiligheid van de band van het huwelijk, de christelijke opvoeding van hun kinderen, dat het recht en de plicht van de ouders is, en de verdediging van en het recht op een intact gezinsleven.

Apostolicam actuositatem noemt het gezin doeltreffend de "eerste levenscel van de samenleving" (*prima et vitalis cellula societatis*). Deze levenscel te zijn is de zending, die huwelijk en gezin van God ontvangen heeft. De leden van het gezin kunnen deze zending evenwel enkel geloofwaardig en effectief vervullen "door onderlinge liefde van de leden en door gemeenschappelijk gebed", waardoor zij "zich als het ware het familie-heiligdom tonen van de Kerk; dan moet het gehele gezin deelnemen aan de liturgische eredienst van de Kerk; dan moet het metterdaad de gastvrijheid beoefenen en zich inzetten voor de rechtvaardigheid en voor andere goede werken ten bate van alle noodlijdende medemensen". Zonder binding aan de Kerk, zonder deelname aan de liturgie van de Kerk kan het gezin deze van God ontvangen zending in en voor de samenleving naar overtuiging van de concilievaders niet of slechts onvoldoende uitoefenen.

Concreet noemt het conciliedecreet de volgende werken van het apostolaat van het gezin op:

“het adopteren van verlaten kinderen,
 het liefdevol opnemen van vreemdelingen,
 bijdragen tot een goede leiding van de scholen,
 jonge mensen helpen met raad en materiële steun,
 de verloofden ter zijde staan in een goede voorbereiding op het huwelijk,
 het catechetisch onderricht bevorderen,
 gehuwden en gezinnen, die in materiële of morele nood verkeren,
 bijstaan,
 aan de ouden van dagen niet alleen het noodzakelijke levensonderhoud
 verstrekken, maar hen ook op billijke wijze laten profiteren van de
 vruchten van de economische vooruitgang.”

Het valt op dat de vaders van het Concilie het gezin primair niet als object van het pastorale, apostolische handelen van de gewijde ambstdragers beschouwen. Veeleer worden de echtgenoten en de gezinnen gezien als actieve dragers, subjecten, van het apostolaat; uiteraard ondersteund en gesterkt door het Woord Gods en de sacramenten der Kerk, die hen door de geestelijke ambtdrager worden verkondigd c.q. toegediend.

3.1.3 De jeugd (AA, 12)

Weer de “tekenen des tijds” onderkennend stellen de concilievaders vast, dat de jeugd in de samenleving grotere betekenis heeft gekregen. Van hun actualiteit hebben hun verklaringen hieromtrent, die zij in de eerst helft van de jaren 60 geformuleerd hebben, niets verloren, wanneer we in het decreet het volgende lezen: “Hun levensomstandigheden, hun mentaliteit en zelfs hun band met hun eigen gezin hebben een sterke verandering ondergaan. Vaak gaat hun overgang naar een nieuwe sociale en economische situatie te snel. Maar terwijl hun sociale en ook hun politieke betekenis met de dag toeneemt, wekken zij de schijn, dat zij de nieuwe taken niet aan kunnen.” Op grond van dit gegroeide belang van de jeugd in de samenleving vragen de concilievaders een “evenredige apostolische activiteit” van de jeugd, “waartoe hun natuurlijke aanleg hen overigens ook in staat stelt. Naarmate het besef van hun eigen persoonlijkheid rijpt, aanvaarden zij, gestuwd door een levensdrift en hun uitbundige energie, hun eigen verantwoordelijkheid en verlangen zij hun rol te spelen in het sociale en culturele leven”. Echter deze natuurlijke

basis moet steeds door de genade Gods begeleid en aan de Kerk gebonden zijn. Actuele voorbeelden van een apostolaat van de jeugd in die zin zijn de Wereldjongerendagen of de "Generatie Benedictus" (nu "Pontifex"). De binding aan de hiërarchie toont zich in de gehoorzaamheid en de liefde jegens de herders. Alleen zo kan de ijver van de jongeren apostolische vruchten opleveren, zoals de concilievaders het beklemtonen. De jonge mensen zijn voor hun leeftijdgenoten de "eerste en onmiddellijke apostelen". Zij dienen hun "apostolaat uit(te)oefenen door elkaar en voor elkaar, overeenkomstig het sociale milieu, waar in zij leven".

Bij dit apostolaat hebben de jongeren ook het voorbeeld, de hulp en het advies van de volwassenen nodig. De concilievaders spreken daarom een pleidooi uit voor een dialoog tussen de generaties. Deze dialoog dient door eerbied van de jongeren jegens de ouders en een "passende waardering ... voor gezonde tradities" gekenmerkt te zijn.

3.1.4 Het sociale milieu (AA, 13)

Het sociale milieu, waarin de leken leven en werken, is de natuurlijke plaats van hun apostolaat. Daar immers ontmoeten zij die mensen, die alleen door hen voor het eerst met het Evangelie, met Christus en Zijn Kerk in aanraking komen. "Op dit terrein kunnen de leken het apostolaat uitoefenen onder hun gelijken. Daar vullen zij het getuigenis van hun leven door het getuigenis van hun woord. Hier, op het gebied van de arbeid, het beroep, de studie, het buurt-milieu, de vrijetijdsbesteding, het verenigingsleven, zijn zij het meest geschikt om hun broeders te helpen. Deze zending van de Kerk in de wereld vervullen de leken op de eerste plaats door hun leven zó af te stemmen op hun geloof, dat zij daardoor het licht van de wereld worden; door hun volstrekte eerlijkheid in zaken, waardoor zij bij allen de liefde wekken voor het ware en goede om hen zo tenslotte tot Christus en de Kerk te brengen; door een broederlijke liefde, die hen solidair doet zijn met de anderen in hun levensomstandigheden, hun arbeid, hun leed en hun idealen, en waardoor zij allen geleidelijk ontvankelijk maken voor de genadewerking; door het volle besef van hun verantwoordelijkheid bij de opbouw van de maatschappij, waardoor zij hun activiteit in het gezin, op sociaal gebied, in hun beroep met christelijke edelmoedigheid trachten uit te oefenen."

3.1.5 De nationale en internationale leven (AA, 14)

Tenslotte spreekt het decreet over het apostolaat van de leken in het nationale en internationale leven. In de tekst wordt op de verantwoordelijkheid van de leken voor het gemeenschappelijke welzijn gewezen. Daaruit volgt, dat zij hun stem aangaande een rechtvaardige

wetgeving, executie en rechtspraak en ook in de politiek moeten laten horen. "De katholieken moeten het hun plicht achten om door vaderlandsliefde en door het getrouw vervullen van hun burgerplichten het waarachtig algemeen welzijn te bevorderen, en zij moeten door de kracht van hun mening trachten te bereiken, dat er een rechtvaardig regeringsbeleid wordt gevoerd en dat de wetten beantwoorden aan de zedelijke normen, en het algemeen welzijn dienen. Katholieke politici die, zoals verwacht mag worden, vast staan in het geloof en in de christelijke leer, zullen functies in het openbare leven niet weigeren, want door het goed vervullen hiervan kunnen zij het algemeen welzijn hoger opvoeren en tevens de weg bereiden voor het Evangelie."

De concilievaders herkennen ook in het "groeiende en onweerstaanbare solidariteitsbesef van de volkeren" en daarmee ook de reeds in de jaren 60 beginnende globalisering en in het na de Tweede Wereldoorlog begonnen proces van de eenwording van Europa "tekenen des tijds". "(H)et is de taak van het lekenapostolaat om dit krachtig te stimuleren en dit te veredelen tot een oprechte en waarachtige broederlijke genegenheid." Op internationaal vlak dienen de leken voornamelijk theoretische en praktische oplossingen voor de ontwikkelingslanden te vinden.

4. De relatie van het lekenapostolaat tot de kerkelijke hiërarchie

Nadat in het vierde hoofdstuk over de vormen van het apostolaat werd gehandeld, waarbij de vaders van het Concilie zowel de persoonlijke inzet alsook het apostolaat in verenigingen in herinnering roepen, wordt in het inleidende artikel 23 van het vijfde hoofdstuk onderstreept dat het lekenapostolaat, hetzij van iemand afzonderlijk, hetzij in gemeenschap beoefend, altijd in het apostolaat van de universele Kerk ingevoegd moet zijn. Dit apostolaat is gekarakteriseerd door verschillende graden van relaties tot de kerkelijke hiërarchie. Weliswaar ontvangen de leken, zoals in de theologische grondlegging al gezegd, hun zending tot het apostolaat enkel van Christus krachtens hun doopsel en vormsel, maar – aldus artikel 23 van *Apostolicam actuositatem* – de apostolische inzet van de leken moet door hen aan wie de Heilige Geest ertoe bestemd heeft om de Kerk Gods te leiden (vgl. Hand 20, 28), dus de gewijde ambtsdragers, niet alleen bevorderd, doch ook ondersteund en geordend worden. Het gaat om een samenwerken van de leek met de gewijde ambtsdragers met het oog op de zowel aan leken alsook aan gewijde ambtsdragers toevertrouwde zending van de Kerk. Daarbij zijn er voor leken verscheidene taken, zelfs

zulke, welke een heel nauwe samenwerking met de geestelijke ambtsdragers met zich meebrengen. Daarop wijst reeds de constitutie over de Kerk *Lumen gentium* in artikel 33 uitdrukkelijk. Daar staat: "Naast dit apostolaat, dat een zaak is van alle gelovigen zonder uitzondering, kunnen de leken bovendien op verschillende manieren worden geroepen tot een meer rechtstreekse samenwerking met het hiërarchische apostolaat, naar het voorbeeld van de mannen en vrouwen, die de apostel Paulus ter zijde stonden in de prediking van het Evangelie en zich veel moeite gaven voor de Heer (vgl. *Phil* 4,3: *Röm* 16, 3vv). Verder hebben zij de mogelijkheid, door de hiërarchie te worden aangewezen om bepaalde kerkelijke opdrachten te vervullen voor een geestelijk doel."

In principe erkent de Kerk de autonomie van het apostolaat van de leken. Maar al naargelang de vorm en de inhoud van de apostolaatsactiviteiten wordt dit door de graad van de relatie tot de kerkelijke hiërarchie bepaald (Art. 24). Het decreet *Apostolicam actuositatem* onderscheidt dienaangaande verschillende graden. Hoe nauwer de relatie is, hoe minder is de autonomie van de leken c.q. de lekenverenigingen en hoe sterker is de bevoegheid van de hiërarchie tot ordening en reglementering.

Een bijzondere vorm van relatie tot de hiërarchie zijn activiteiten van leken die een deelname zijn aan het specifieke apostolaat van de herders, dus waardoor de leken heel nauw meewerken aan het apostolaat van de gewijde ambtsdragers. Het gaat daarbij om taken die op zich in de eigenlijke zin niet worden gerekend tot het apostolaat van de leken. Ze zijn immers niet geworteld in doopsel en vormsel, maar geordend op het wijdingssacrament, ook veronderstellen zij niet per se de sacramentele wijding. Leken kunnen ter vervulling van dit soort op zich clericale taken in buitengewone pastorale gevallen, d.w.z. in pastorale noodsituaties, bij wijze van uitzondering en tijdelijk een kerkelijke opdracht (*missio*) ontvangen. Deze tot uitzonderlijke gevallen beperkte taken, die leken kunnen uitoefenen, worden "suppletietaken" genoemd. Daar zal ik straks verder op ingaan.

Bij de opsomming van de verschillende graden van relatie tot de hiërarchie en haar eigen apostolaat noemt het decreet het eerst de vrije beslissingen en samenwerkingen van leken tot apostolaat. Het gaat hierbij om initiatieven, die zich niet alleen op christelijke vormgeving van de tijdelijke orde beperken, maar waardoor de leken ook actief evangeliseren en deel hebben aan de heilsopdracht van de Kerk. Dergelijke initiatieven genieten de volste autonomie. Zij kunnen evenwel door de bevoegde kerkelijke autoriteit bijzonder geprezen of aanbevolen worden en met toestemming van de kerkelijke autoriteit de naam "katholiek" dragen. Een dergelijke

toestemming brengt geen juridische relatie tot stand tussen het initiatief van de leken en de kerkelijke hiërarchie, maar betekent enkel dat de kerkelijke hiërarchie deze apostolische werken als een goede zaak beschouwt en dat de gelovigen zich gerust bij hen aansluiten kunnen.¹¹

Sterker met het hiërarchische apostolaat verbonden zijn zulke initiatieven, die door de kerkelijke hiërarchie bijzonder worden erkend en, mits zij voldoen aan de geestelijke doeleinden, ook bijzonder bevorderd worden. "Zo verbindt de hiërarchie, bij een regeling van het apostolaat volgens de omstandigheden, de een of andere vorm hiervan nauwer met haar eigen apostolische zending, met eerbiediging echter van beider eigen aard en onderscheid en zonder dus aan de leken de zo noodzakelijke vrijheid te ontzeggen om uit eigen beweging iets te ondernemen" (AA, 24). Door de binding aan de hiërarchie verliezen de lekeninitiatieven niet hun eigen identiteit als specifiek apostolaat van de leken. Het wordt dus niet veranderd tot een apostolaat van de hiërarchie, ook al heeft het een officieel kerkelijk karakter. Voor dit soort lekeninitiatieven verleent de kerk een speciaal mandaat aan de leek of vereniging.

Bij de derde en de autonomie van het lekenapostolaat de meest beperkende graad van activiteiten horen zulke, waardoor de kerkelijke hiërarchie leken in versterkte mate met taken belast die met de ambten van de gewijde dienaren verbonden zijn, "zoals bij het onderricht in de christelijke leer, bij sommige liturgische handelingen, in de zielzorg". Hier valt te denken aan de ambten van de katechisten of de pastorale werk(st)er, aan taken in de verkondiging in katechese, leer en liturgie (lector/lectrice in de eucharistieviering of in woorddiensten), taken van de heiliging (misdienaar/misdienette, acoliet) en de leiding (parochieraad, kerkbestuur, dekenale raad, diocesane pastoraalraad). "Krachtens deze zending zijn de leken in de uitoefening van hun opdracht volledig afhankelijk van de hogere kerkelijke leiding" (AA, 24). Maar ook bij deze taken blijft het eigen karakter van het lekenapostolaat intact. Het gaat om taken die leken op grond van doopsel en vormsel waarnemen. Om ze te kunnen uitoefenen namens de Kerk ontvangen de leken door de kerkelijke overste een zogenaamde *missio canonica*, d.w.z. een officiële zending door de kerkelijk hiërarchie, waardoor zij niet meer in eigen naam, maar in opdracht van de Kerk en in een heel strikte binding aan de opdrachten van de hiërarchie handelen.

¹¹ Vgl. Guido Bausenhardt, "Theologischer Kommentar", 85.

5. Medewerking aan het apostolaat van de hiërarchie door suppletietaken

Van deze met het geestelijk ambt nauw verbonden ambten van leken zijn, zoals al eerder opgemerkt, zulke te onderscheiden, die weliswaar exclusief taken van de clerici zijn, d.w.z. aan de gewijde ambtsdragers zijn voorbehouden, maar die toch, omdat voor hen geldige uitoefening de wijdingsvolmacht niet noodzakelijk is, in noodsituaties, dus in uitzonderlijke gevallen, ook aan leken tijdelijk overgedragen kunnen worden, en wel wegens gebrek aan geestelijke, gewijde ambtsdragers en met het oog op het zielenheil van de gelovigen. Zo kan bv. een bisschop in het kader van de verkondiging aan leken in een afzonderlijk geval per decreet de opdracht geven om in een liturgische viering, die niet de viering van de heilige Eucharistie is, bv. bij een doopsel of een uitvaartdienst te preken. Een homilie in de Eucharistieviering is van deze tot uitzonderlijke gevallen beperkte mogelijkheid tot prediking uitgesloten. Een leek mag dus nooit in de Eucharistieviering een homilie houden. Een homilie is immers ten nauwste verbonden met het wijdingsambt en de woorddienst en de dienst van het altaar in de Eucharistieviering worden als nauw samenhangend gezien. Daarom is de homilie in de eucharistieviering alleen aan een gewijde ambtsdrager voorbehouden.

In het kader van de heiliging kunnen leken als zogenaamde buitengewone bedienaren van de heilige communie, d.w.z. ook weer in uitzonderlijk noodgevallen, de heilige communie uitreiken, het heilig doopsel toedienen of een uitvaart leiden.

Wat de leiding betreft, zo bestaat de mogelijkheid, dat – weer bij gebrek aan priesters – aan leken de deelname aan het bestuur van een of meerdere parochies toevertrouwd kan worden per decreet (can. 517 § 2).

Al deze taken zijn uitzonderingen, omdat zij niet tot het apostolaat van de leken behoren, maar specifiek clericale handelingen zijn. Aan de clericus komt het toe in een dienst te preken, de heilige communie uit te reiken, de dopen, de uitvaartliturgie te houden. Aan een priester komt het uitsluitend toe een parochie te leiden als pastoor. Leken kunnen daarom bij gebrek aan gewijde ambtsdragers deze niet vervangen, maar vullen de ontbrekende dienst van de geestelijke ambtsdrager aan. Wanneer zij in een uitzonderlijk geval, d.w.z. in een pastorale noodsituatie, toch met een specifieke taak worden bekleed die op zich des priesters of diakens is, dan vervullen zij deze taak steeds in relatie tot deze ontbrekende geestelijke ambtsdrager. Daarom worden dit soort taken "suppletietaken" genoemd: De leken vullen het ontbrekende geestelijke ambt aan. Dit betekent dus dat de leken op deze taken geen aanspraak kunnen maken; zij hebben op

de uitoefening van deze taken geen recht. Want zij oefenen deze taken niet uit uit hoofde van hun doopsel en vormsel zoals bij de andere werken van apostolaat. Het gaat bij de genoemde suppletietaken om specifieke taken van het apostolaat van de clerici. Alleen bij wijze van hulp en bij wijze van uitzondering in een pastorale noodsituatie kunnen leken de op zich aan clerici voorbehouden taken uitoefenen.

6. De uitwerkingen van *Apostolicam actuositatem* na het Tweede Vaticaans Concilie

Apostolicam actuositatem hanteert een breed begrip/inhoud van apostolaat. Deze omvat enerzijds de "evangelisering en heiliging van de mensen", anderzijds de "vervulling en de voltooiing van de ordening van de tijdelijke zaken vanuit de Geest van het Evangelie". Juist deze laatste inhoud van het begrip "apostolaat" is op de leken van toepassing, omdat zij in de wereld leven en hun het "wereldkarakter", zoals het Concilie leert, bijzonder eigen is. De andere inhoud van het begrip "apostolaat", de "evangelisering en de heiliging van de mensen", is een zowel aan clerici als leken gegeven opdracht. Leken zijn daarbij medewerkers van de hiërarchie en al naargelang hun apostolische inzet kunnen zij door de hiërarchie tot kerkambelijke vervulling van deze taken opdracht krijgen doordat zij een kerkelijk ambt ontvangen.

Evangelisering en heiliging aan de ene, doordringing van de tijdelijke orde met de Geest van het Evangelie aan de andere kant zijn twee verschillende, maar niet van elkaar te scheiden terreinen. Beiden zijn verschillende vormen van de ene zending, het ene apostolaat van de Kerk.

In de tijd na het Concilie heeft ook hier een verschuiving van de ene naar de andere kant plaatsgevonden. Het is juist dat na een eeuwenlange periode van hiërarchisering van de Kerk, die zelfs met het hiërarchisch ambt werd geïdentificeerd, in de 19de eeuw weer een versterkt bewustzijn van de leken in de Kerk groeide. In de 20ste eeuw vindt deze ontwikkeling in de zogenaamde "Katholieke Actie" een universele en officieel door de Kerk erkende bevestiging. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft deze ontwikkeling als een "teken des tijds" gezien. In de herontdekking van het gemeenschappelijke - op doopsel en vormsel berustende - priesterschap van alle gelovigen kon het Concilie het apostolaat van de leken erkennen. Daarbij putten de concilievaders uit de bronnen van de Heilige Schrift en de Kerkvaders. In der vroege Kerk was het vanzelfsprekend dat mannen en vrouwen, zoals het echtpaar Aquila en Priscilla, de nauwe medewerkers van de Apostel Paulus, hun christenzijn als opdracht tot apostolaat hebben

begrepen. Het Tweede Vaticaans Concilie leidde het apostolaat van de leken niet meer van de hiërarchie af, maar van doopsel en vormsel, ofschoon de hiërarchie hier een ordende functie heeft. Leken hebben zowel een wereld- also ook een specifiek kerkelijke opdracht, die de hiërarchie dient te erkennen en te bevorderen. De voornamelijke plaats van de leken is echter de wereld, die het Concilie in zijn eigen waarde en eigen autonomie erkent en waardeert (vgl. GS, 2 en 36: AA 7). Met dit "wereldkarakter" van de leek hangt het primaire object van hun apostolaat samen: de vervulling en de voltooiing van de ordening der tijdelijke dingen vanuit de geest van het Evangelie. Daarenboven kunnen leken ook bij de specifiek kerkelijke taken in catechese, liturgie en administratie betrokken worden. Daaruit ontwikkelde zich na het Tweede Vaticaans Concilie nieuwe kerkelijke beroepen die in een brede zin ook geestelijke beroepen zijn. Parochieassistenten, pastorale werk(st)ers zijn in vele parochies actief. Zij dragen met de gewijde ambtsdragers de pastorale zorg van de gelovigen.

In gefundeerde gevallen van uitzondering kunnen leken zelfs taken overnemen die tot het apostolaat van de clerici behoren (LG, 33). Deze laatsten betekenen geen "clericalisering" van de leken, maar zijn vormen van deelname aan het apostolaat van de hiërarchie in bijzondere pastorale noodsituaties, zoals deze zich in tijden van gebrek aan priesters kunnen voordoen.

In de tijd na Vaticanum II heeft zich evenwel een andere tendens doorgezet. In plaats van het apostolaat in de wereld, de ordening dus van de tijdelijk dingen, die eigen is aan de leek en hun primaire werkveld is, ambiëren leken hoofdzakelijk kerkelijke ambten en taken. Dit gaat zelfs zo ver dat leken niet enkel met het apostolaat van de hiërarchie meewerken of deelnemen, maar de facto zichzelf als dragers beschouwen van dit op zich aan clerici voorbehouden apostolaat. Dit is – zoals het boven betoogde blijkt – in strijd met het Tweede Vaticaans Concilie. Dit heeft weliswaar de eenheid van het apostolaat benadrukt, maar tegelijkertijd spreekt het over de verschillende taken binnen dit ene apostolaat van de Kerk, een verscheidenheid die met de specifieke eigen aard van de gewijde en niet gewijde gelovigen te maken heeft. In *Lumen gentium* Nr. 10 zeggen de vaders van het Concilie uitdrukkelijk: "Tussen het algemeen priesterschap van de gelovigen en het ambtelijk of hiërarchisch priesterschap bestaat een wezenlijk verschil en niet slechts een graadverschil; maar toch staan ze in betrekking tot elkaar, want ze delen beide, elk op zijn eigen wijze, in het ene priesterschap van Christus." Juist is dus dat de concilievaders de eenheid en de complementariteit van de beide vormen van het priesterschap onderstrepen, maar zij herinneren tevens nadrukkelijk aan

het wezenlijke en graduële onderscheid tussen beiden: Clerici zijn geen leken en leken geen clerici.

In verschillende officiële kerkelijke documenten na Vaticanum II wordt dit onderscheid tussen clerici en leken en de hieruit voortkomende verschillende taken in de ene zending der Kerk in herinnering geroepen en tot inachtneming van dit verschil vermaand. Deze pauselijke documenten zijn een uitdrukking van het authentieke leergezag der Kerk en bieden dus tevens een authentieke interpretatie van de uitspraken van het Tweede Vaticaans Concilie, die bindend is. In dit verband zijn met name te noemen het Postsynodale Schrijven *Christifideles laici* van Paus Johannes Paulus II van 30 december 1988, de Interdicasteriële Instructie *Ecclesia de mysterio* van 15 augustus 1997 over de medewerking van de leken met de priesterlijke dienst. Ook de Encycliek *Ecclesia de Eucharistie* van Paus Johannes Paulus II van 2003, attendeert op enkele duistere kanten van het in praktijk brengen van het Tweede Vaticaans Concilie, en wel met betrekking tot de viering van de heilige Eucharistie.

Of het nu gaat over de vermenging van de gewone en de buitengewone bedienaar van de heilige Communie of het verbod voor leken om in een Eucharistieviering te preken, waarin de homilie uitsluitend aan de priester of diaken is voorbehouden (can. 767 § 1), of de deelname van leken aan het bestuur, de leiding van een parochie, welke onder het trefwoord „Kooperative Pastoral“ in sommige Duitstalige diocesen, vooral in Duitsland, een aktueel probleem is, inzoverre – ook door het Vaticaan berispte verkeerde ontwikkelingen te constateren vallen, die de rol van de pastoor als de „eigen herder“ van een parochie (can. 519) uit te hollen dreigen -, bij al deze verschijnselen gaat het uiteindelijk telkens om een verkeerde ontwikkeling na Vaticanum II, waardoor het wezenlijke en niet slechts graduële onderscheid tussen de gewijde ambtsdragers en de leken, dat het Tweede Vaticaans Concilie in zijn constitutie over de Kerk in herinnering geroepen heeft (LG, 10) niet in acht genomen wordt. De dienstambten van de buitengewone bedienaar van de heilige Communie, van prediker in woorddiensten en van het bestuur van een parochie zijn geen taken van het lekenapostolaat. Zij komen op zich enkel aan de gewijde ambtsdragers toe en kunnen enkel en uitsluitend bij gebrek aan clerici door leken tijdelijk waargenomen worden, maar dan altijd in relatie tot het gewijde ambt. Leken kunnen clerici in een gelimiteerde omvang vertegenwoordigen, maar zij kunnen nooit clerici in hun specifieke taken vervangen.

Paus Johannes Paulus II herinnert in *Christifideles laici* eraan dat de vervulling van een specifiek clericale taak een leek niet tot herder maakt:

„(W)at in feite constitutief is voor de bediening is niet de taak maar de sacramentele wijding. Alleen het wijdingssacrament verleent aan de gewijde bedienaar en bijzondere deelname aan het ambt van Christus, het Hoofd en de Herder, en aan zijn eeuwig priesterschap. De taak die bij wijze van suppletie uitgeoefend wordt, ontleend haar legitimatie onmiddellijk en formeel aan de officiële afvaardiging die door de herders gegeven wordt en waarvan de concrete vervulling geleid wordt door het kerkelijk gezag. De jongste vergadering van de synode heeft een ruim en sprekend panorama geboden van de situatie in de Kerk wat de bedieningen, ambten en functies van de gedoopten betreft. De vaders hebben grote waardering uitgesproken voor de apostolische bijdragen van de leken, mannen en vrouwen, ten behoeve van de evangelisatie, de heiliging en de christelijke bezieling van de tijdelijke werkelijkheden, alsmede voor hun edelmoedige bereidheid om in noodsituaties en in gevallen van blijvende noodzaak in te vallen” (CL, 23).

Samen met de vaders van de Bisschoppensynode van 1987 over het lekenapostolaat klaagt Johannes Paulus II ook over „het willekeurig gebruik van de term '*bediening*' , het verwarren en soms nivelleren van het algemene priesterschap en het ambtelijke priesterschap, en geringe naleving van bepaalde kerkelijke wetten en normen, de willekeurige interpretatie van het begrip *suppletie* , de neiging tot *clericalisatie* van de leken en het risico van de feitelijke schepping van een kerkelijke dienstenstructuur die parallel is aan de op het wijdingssacrament gebaseerde structuur” (CL, 23).

Door een in de tijd na Vaticanum II te constateren “clericalisering” van de leken wordt juist de met name door de leken te waarborgen aanwezigheid van de Kerk in de wereld, d.w.z. hun activiteiten in de verschillende sociale, politieke en culturele terreinen, waar het Conciliedecreet *Apostolicam actuositatem* gewag van maakt, verijdeld. Deze tendens, die de letter en bijgevolg ook de “geest van het Concilie” tegenspreken, betekent eerder een achteruitgang en een gevaar voor de specifieke taken van de leken, namelijk de vervulling en de voltooiing van de ordening der tijdelijke dingen vanuit de geest van het Evangelie dan dat zij de leken en hun apostolaat bevorderen. Niet de preekstoel en het altaar zijn de eigenlijk plaats van de leek, maar de wereld. Hier is de plaats van hun apostolaat, doordat zij de wereld evangeliseren, de mensen heiligen en de ordening der tijdelijke dingen vanuit een geest van het Evangelie vervullen en voltooien. Vanuit de beide krachtbronnen van de verkondiging en de heiliging, dus het Woord van God en de sacramenten, uit die hun de gewijde ambtsdragers, dus de hiërarchie, laten putten, dienen de leken de opdracht van de Heer tot zending op te volgen: “Ga,

en maak alle volkeren tot leerling; doop hen in de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest, en leer hun alles onderhouden wat Ik jullie geboden heb. Weet wel, Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld" (Mt 28, 18b-20).

7. De aanwezigheid van de Kerk in de wereld door de leken

Aan de leek is het wereldkarakter eigen. Zij stellen op grond van doopsel en vormsel en gesterkt door het woord en de sacramenten de Kerk in de wereld present. Waar hier concreet aan te denken valt, heeft Rudolf Voderhozer, de Bisschop van Regensburg, in een interessante inleiding bij gelegenheid van de 50ste jubileum van de opening van het Tweede Vaticaans Concilie, die hij op 12 oktober 2012 in Passau gehouden heeft, aan de hand van vier voorbeelden duidelijk gemaakt.

Als eerste voorbeeld noemt hij school, onderwijs en onderzoek. "Er kunnen toch niet genoeg leraren in onze scholen zijn, die als geloofwaardige christenen voorbeeldig in de les Duits of geschiedenis de literatuur en de geschiedenis duiden rekening houdend met de openheid naar God en het zoeken naar God door de mens, die zo les geven dat zij de les godsdienst ondersteunen en niet ondermijnen. We hebben in de natuurwetenschappelijke vakken natuurkunde en biologie etc. vrouwen en mannen nodig, die – zonder de onredelijke alternatieven evolutionisme en fundamentalisme – de diepe verenigbaarheid van geloof en natuurwetenschap leven en leren en aan de jonge generatie doorgeven. Er kunnen zelfs in de natuurwetenschap en de medische wetenschap niet genoeg vrouwen en mannen zijn die vervuld zijn van eerbied jegens het leven en die van meetaf aan uitsluiten mensen daardoor te genezen dat zij andere daarvoor vermoorden".

Het tweede voorbeeld uit de inleiding van Bisschop Voderholzer hoort thuis bij het sociaal-karitatieve vlak. Hij zegt met betrekking tot de bejaarden- en de ziekenhuizen: "Er kunnen niet genoeg verplegers zijn die in de patiënt niet alleen een kostenpost zien, maar een mens, uiteindelijk Christus zelf, die ons nabij is juist ook in de zieken en lijdenden".

"Hetzelfde geldt voor het terrein van de politiek en de media", voegt hij er aan toe. "Daar, waar de mening wordt gemaakt en gepubliceerd, daar waar beslissingen voor het wel en wee van ons land worden genomen, daar hebben we vooral mannen en vrouwen nodig, die zich voor God verantwoordelijk weten en hun beroep als roeping vanuit Jezus Christus begrijpen".

Als laatste voorbeeld voor de apostolische inzet van leken in de wereld noemt de Bisschop van Regensburg het terrein van de kunst. "Wat voor grote werken zijn in de loop der kerkgeschiedenis ontstaan, die het geloof tot uitdrukking brengen viëren en doorgeven – hetzij in de muziek, in de literatuur of in de beeldende kunsten. Er kunnen niet genoeg interpreteren zijn die deze schatten steeds weer opnieuw naar voren halen en voor de mensen toegankelijk maken en hun zo het geloof ter harte laten gaan, zonder elke apologetiek en indoctrinatie. De Kerk die vele eeuwen opdrachtgever, beschermer en inspirator van de kunst in haar verscheidene dimensies geweest is, heeft, naar het schijnt, het contact met de moderne kunst verloren. Dit moet niet perse aan de Kerk liggen. Zonder twijfel ligt hier wel ook een boeiend en belangrijk werkveld voor de gedoopten en de gevormde christenen"¹².

Preekstoel en altaar zijn uitgangspunt voor de zending van de leken, maar niet hun specifieke plaats. Dat is de wereld, waarin de leken leven en werken. Daar zullen ze Christus verkondigen en de wereld op Christus richten. Zoals het Priscilla en Aquila, de beide medewerkers van de Apostel Paulus, gedaan hebben. "Een ding is zeker:", zei Paus Benedictus XVI in een catechese die hij op 7 februari 2007 bij gelegenheid van een Algemene Audiëntie op het Sint Pietersplein in Rome gehouden heeft, "Ook wij moeten, samen met gelovigen van de eerste kerken, waarover de heilige Paulus spreekt, dankbaar zijn, omdat aan onze generatie het christendom dankzij het geloof en de apostolische inzet van gelovigen lekenchristenen, van de gezinnen, de echtgenoten, zoals Priscilla en Aquila, overgeleverd werd. Het kon niet alleen groeien dankzij de Apostelen, die het verkondigd hebben. Om bij de mensen wortel te kunnen schieten, om zich levendig ontwikkelen te kunnen, was de inzet van deze gezinnen, van deze echtgenoten, van deze christelijke gemeenten, van de gelovigen lekenchristenen noodzakelijk, die de "humus" (vruchtbare bodem) voor de wasdom van het geloof geleverd hebben."¹³.

¹² Rudolf Voderholzer, Bruch oder Kontinuität? Zur Hermeneutik des II. Vatikanischen Konzils, 21 v.

¹³ In: <http://www.decemsys.de/benedikt/audienzen2/priscilla.htm> .

